

УДК 347.79:351.85(204.1)

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.1.11>**А. І. Омельченко**аспірант кафедри морського та митного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ПІДВODНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Статтю присвячено розробці доктринальних засад правового режиму підводного культурного надбання. Окреслено декілька аспектів, що формують теоретичний базис концепції такого режиму. Вони стосуються розробки понятійно-категоріального апарату, класифікації об'єктів підводної культурної спадщини, регіонального співробітництва та наборів інструментів його публічного адміністрування. Відзначено, що удосконалення механізму публічного адміністрування режиму підводної культурної спадщини передбачає як зміни його правового базису, так й управлінських підходів до його формування та підтримання. Виокремлено основні напрямки, за якими може бути сформовано пропозиції щодо оновлення та підвищення ефективності такого механізму: нормотворчі, інституційні та інноваційні, сфокусовані на впровадженні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, охороні навколишнього середовища та досягненні Цілей сталого розвитку ООН. Диференціація цих напрямів є, переважно, умовною, адже вони є пов'язаними та, за умов реалізації, зумовлюватимуть взаємні перетворення. Запропоновано зміни та доповнення до Конвенції ЮНЕСКО про охорону підводної культурної спадщини 2001 р., внутрішнього законодавства України та функціоналу Департаменту захисту та збереження культурної спадщини Міністерства культури та стратегічних комунікацій України. Відзначено, що режим підводної культурної спадщини є комплексним, охоплює режими різних видів діяльності та не може розраховувати на сталість і остаточну визначеність. Це пов'язано з оновленням підходів до морської діяльності та судноплавства, новими управлінськими рішеннями у системі транспортних сполучень, цифровою трансформацією, зближенням стандартів національних правових та управлінських систем. З'єднуючою ланкою для складників такого режиму є мета – охорона та захист підводного культурного надбання і пошук найбільш ефективних методів її досягнення зі зменшенням негативних впливів антропогенної діяльності, факторів часу та природного руйнування на занурені у акваторіях історичні та культурні артефакти.

Ключові слова: культурні цінності, публічне адміністрування, правове регулювання, режим, морська діяльність, підводне культурне надбання, інструменти публічного адміністрування, регіоналізм, співпраця, цифрова трансформація.

Постановка проблеми. Формування якісних регуляторних засад та ефективної практики публічного адміністрування режиму підводної культурної спадщини є неможливим без теоретико-прикладного опрацювання наукових підходів до його встановлення та підтримання. Для України питання вироблення наукового базису оновлення законодавства у сфері діяльності, спрямованої на підводну культурну спадщину, а також інших аспектів її правового режиму є актуальним з огляду продовжуваної «гарячої» стадії воєнного протистояння, анексії ряду прибережних

регіонів, недостатнього розвитку галузевого законодавства, а також необхідності подальшої імплементації Конвенції ЮНЕСКО про охорону підводної культурної спадщини 2001 р. (далі – 2001 UNESCO Convention) [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Український сегмент доктринальних розробок у сфері правового регулювання та адміністрування режиму підводної культурної спадщини представлений окремими дослідженнями їх складників (Т.В. Аверочкина, Н.О. Коваль, О.В. Краснікова, Ю.В. Сергєєв), що актуалізує,

в умовах широкомасштабного вторгнення та очікуваного повоєнного відновлення, важливість формування комплексних теоретичних засад для модернізації законодавства та управлінських практик пам'яткоохоронної сфери.

Мета статті – на основі опрацювання нормативних актів та наукових досліджень виробити наукові пропозиції щодо формування наукової концепції режиму підводної культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу. Першим питанням, що потребує опрацювання у межах формування комплексної правничої теоретико-прикладної концепції режиму підводної культурної спадщини, є визначення кореляційних зв'язків категорій «культурна спадщина» та «культурні цінності», а також формулювання авторської точки зору щодо змісту категорії «підводна культурна спадщина». Аналіз міжнародних угод та внутрішнього законодавства України свідчить, що поступово, особливо після прийняття Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 р. [2], категорія «культурні цінності» набула ширшого змісту, охопивши також нематеріальний складник, і наблизилася до категорії «культурна спадщина», яка вважалася довгий час ширшою саме через переважаюче закріплення «матеріальності» культурних цінностей, які її складають [3; 4]. При цьому, універсальні визначення цих категорій досі не схвалені, а їх застосування у нормативних документах в якості взаємодоповнюючих дає можливість розширеної характеристики охоронюваних інтересів та формує підстави для їх ототожнення. Прикладами цьому є Митний кодекс України [5], закони України «Про музеї та музейну справу» [6], «Про культуру» [7], а також Гаазька конвенція 1954 р. про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту [8] і ч. 1 ст. 1 проєкту Європейської конвенції про охорону підводної культурної спадщини 1984 р. [9]. У зв'язку з цим деякі автори обґрунтовано вважають, що використання обох категорій є більш виправданим та доцільним. Відповідно до їхньої точки зору, «культурна спадщина» є абстрактною, ідеальною категорією, а «куль-

турні цінності» конкретнішою, і досягнення головної мети – охорони культурної спадщини – можливе лише через охорону конкретних свідчень (матеріальних або духовних) культури, тобто культурних цінностей [10]. У контексті підводної культурної спадщини нематеріальний складник у вигляді «звичаїв, форм показу та вираження, знань та навичок», звісно, не може розглядатися, і отримує прояв у «пов'язаних з ними інструментах, предметах, артефактах й культурних просторах, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремими особами як частина їхньої культурної спадщини» (ст. 2 Конвенції 2003 р.).

Слід також відзначити, що внутрішнє законодавство України, яким надаються тлумачення понять «культурні цінності» та «культурна спадщина», не містить визначення «підводної культурної спадщини», під якою, ураховуючи діюче нормативне регулювання та наявні доктринальні підходи, слід розуміти сукупність об'єктів, слідів або інших свідчень людського існування, що частково або повністю перебувають під водою упродовж терміну, достатнього для набуття ними історичної, археологічної, культурної або наукової цінності, та слугують джерелом знань про минуле. При цьому, набір ціннісних характеристик об'єктів підводної культурної спадщини може бути розширений за рахунок додання до зазначеного переліку також соціальної, естетичної, екологічної, економічної та юридичної цінності у залежності від характеру знайдених артефактів та їхнього впливу на сучасні та майбутні суспільні відносини.

Другим питанням, що підлягає опрацюванню у межах формування концепції правового режиму підводної культурної спадщини є класифікація її об'єктів та вироблення визначення її правового режиму. Зважаючи на ст. 1 2001 UNESCO Convention, можна виокремити такі основні групи об'єктів: а) урбаністична забудова та оздоблення людських поселень, що складається з об'єктів, споруд, будинків, зокрема житлових, культових, господарських, воєнних, портових тощо різних часових періодів, у т.ч. доісторичного характеру; б) людські останки, що

стали останнім притулком свідків природних або техногенних катастроф, і можуть отримати статус морських меморіалів; с) судна, літальні апарати, інші транспортні засоби чи будь-які їхні частини, їхній вантаж або інший вміст, яким приділено особливу увагу у 2001 UNESCO Convention.

Необхідно відзначити, що підводна культурна спадщина складається не лише з об'єктів, затоплених у морських та океанських акваторіях. Зважаючи на ст. 28 2001 UNESCO Convention, її стандарти можуть бути поширені також на внутрішні неморські води, які мають інше, ніж Конвенція ООН з морського права 1982 р. [11], правове регулювання. І якщо глобальні угоди щодо використання річкових та інших прісноводних акваторій присвячені охороні довкілля і мають переважно рекомендаційний характер [12, с. 84–86, 282–283], то регіональні або двосторонні договори стосовно визначення правового режиму міжнародних рік є імперативними, але не містять згадок про річкову підводну спадщину. Наприклад, вони відсутні у конвенціях про режим судноплавства на Дунаї 1948 р. [13] та про співробітництво з охорони та сталого використання річки Дунай 1994 р. [14] тощо. Стосовно ж угод, розрахованих на усесвітню участь, то, зокрема, у ст. 1 Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992 р. [15] у визначенні категорії «транскордонний вплив» культурна спадщина згадується у якості об'єкта такого впливу, а у Конвенції про право несудноплавних видів використання міжнародних водотоків 1997 р. [16] згадки про неї відсутні. Таким чином, у зазначених акваторіях створюється специфічний режим діяльності, спрямованої на підводну культурну спадщину, який поєднує стандарти 2001 UNESCO Convention та норми національного законодавства, присвячені використанню внутрішніх неморських вод, необхідність схвалення яких має бути усвідомлена та реалізована прибережною державою.

Відповідно до Закону України від 20.09.2006 р. «Про ратифікацію Конвенції про охорону підводної культурної спадщини» [17], Україна заявила, що Правила 2001 UNESCO Convention застосовуються

до внутрішніх неморських вод, але норми Закону від 3.12.2020 р. «Про внутрішній водний транспорт» [18] не поширюються на підняття майна, яке має культурне, археологічне або історичне значення (ст. 69). При цьому, відповідного нормативного базису ні щодо акваторій внутрішніх вод, склад яких визначено у ст. 6 Закону України від 4.11.1991 р. «Про державний кордон України» [19], ні щодо інших видів прибережних морських просторів (територіального моря, прилеглої та виключної (морської) економічної зон) не схвалено. Таким чином, поряд з наведеною класифікацією об'єктів підводної культурної спадщини, базованою на характеристиках виявлених предметів, їх також може бути розподілено у залежності від місця розташування на морську (у т.ч. океанську) та річкову (у т.ч. озерну тощо) з відповідним правовим регулюванням та базованим на ньому правовим режимом. Під останнім слід розуміти систему правових норм і базованих на них форм та методів (інструментів) публічного адміністрування, спрямованих на регулювання діяльності, пов'язаної з виявленням, охороною, використанням та спостереженням за об'єктами підводної культурної спадщини, також інших видів діяльності, що можуть випадково вплинути на неї.

Третім аспектом, що підлягає опрацюванню, є визначення особливостей регіональної співпраці у рамках публічного адміністрування правового режиму підводної культурної спадщини, оскільки глобальний рівень, завдяки набуттю чинності 2001 UNESCO Convention та іншими міжнародними угодами, а також формуванню відповідної інституційної системи управління, можна вважати цілковито сформованим. При цьому регіональний рівень характеризується низкою особливостей, обумовлених практичною відсутністю угод, присвячених підводній культурній спадщині, та інтеграцією питань її охорони до договорів про захист морського середовища або археологічних спадщини у цілому. Наприклад, відповідно до ст. 1 Конвенції про захист Чорного моря від забруднення 1992 р. [20], її дія поширюється на Чорне море, що, на наше переконання, передбачає також

його дно та надра з розташованими на них археологічними об'єктами, яким можуть загрожувати забруднення, рибальство, підводні комунікації, видобуток корисних копалин та будівництво. Згідно з нормами Конвенції, держави мають запобігати забрудненню акваторії небезпечними речовинами і матеріалами, забрудненню з суден та джерел, що перебувають на суші, а також співробітничати у боротьбі з забрудненням у надзвичайних ситуаціях тощо. Отже, незважаючи на те, що цю Конвенцію безпосередньо не спрямовано на захист підводної культурної спадщини, її принципи та механізми охорони морського середовища об'єктивно можуть чинити позитивний вплив на збереження підводних пам'яток. Через захист морського дна та мінімізацію забруднення цей регіональний інструмент створює правові та організаційні умови для збереження культурної спадщини у підводному середовищі та його положення можна розглядати як опосередковано спрямовані на охорону підводної культурної спадщини, включаючи археологічні пам'ятки, інші затоплені об'єкти та культурні цінності.

Схожий характер має Барселонська конвенція про захист морського середовища та прибережного регіону Середземного моря [21]. Її Протокол про охорону районів та біологічне різноманіття Середземного моря 1995 р. [22] та ініціативи, базовані на його нормах, безпосередньо стосуються культурної спадщини, у т.ч. підводних об'єктів. Зокрема у Протоколі відзначено важливість охорони об'єктів, які становлять культурну цінність, що включає також й підводну культурну спадщину, нерозривно пов'язану з навколишнім середовищем свого перебування, і вплив на водні екосистеми одночасно є впливом й на занурені під воду об'єкти. Позитивним досвідом вироблення регіональної домовленості щодо охорони культурної спадщини, у т.ч. підводної, є Конвенція про захист археологічної, історичної та мистецької спадщини американських націй 1976 р. [23]. І хоча документ прямих згадок про підводні об'єкти не містить, його дія охоплює широкий спектр історичних та культурних артефактів. Такий самий загальний харак-

тер щодо охорони археологічних пам'яток має й Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута) (ETS № 143) 1992 р. [24].

Отже, регіональне співробітництво у сфері охорони та захисту підводного культурного надбання та досвід укладання відповідних міжнародних угод засвідчили, що питання про правовий режим затоплених культурних цінностей нечасто отримує у них спеціальну регламентацію, а охоплюється більш широким регулюванням в екологічній та археологічній сферах. Такий підхід має низку позитивних рис, оскільки забезпечує комплексне піклування про об'єкти підводної культурної спадщини, враховуючи не лише археологічний, а й природоохоронний контекст. Він також сприяє підвищенню ефективності публічного адміністрування діяльності, спрямованої на підводну культурну спадщину, охоплюючи усі його напрямки: розробку гармонізованих правових норм, узгодження управлінських практик та взаємодій різних рівнів в екологічній, науковій, культурній та правоохоронній сферах з метою зменшення конфліктів інтересів заінтересованих сторін, міжнародну співпрацю з урахуванням регіонального контексту та синергію зусиль у досягненні Цілей сталого розвитку ООН. В остаточному підсумку укладання таких угод є важливим інструментом не лише для досягнення екологічних цілей і охорони культурного надбання, але й для формування стійких моделей управління морськими та прісноводними просторами у цілому. Крім того, такими регіонально погодженими правовими стандартами сформовано інституційні системи регіонального рівня управління (адміністрування) відповідними видами діяльності. Їх характерними рисами є географічне представництво та залучення до роботи усіх зацікавлених суб'єктів, у т.ч. громадських формувань та місцевих (прибережних) громад.

У цілому, регіональне співробітництво може відігравати ключову роль у побудові ефективної системи охорони підводної культурної спадщини, враховуючи транскордонний характер морських екосистем та затоплених об'єктів. Воно також може посприяти гармонізації правових

норм, запобігаючи незаконним розкопкам, торгівлі культурними цінностями та руйнуванню історичних об'єктів, а спільні дослідні експедиції та програми підготовки фахівців сприятимуть зміцненню інституційного потенціалу країн-учасниць. Крім того, регіональні механізми координації забезпечують оперативніше реагування на загрози, пов'язані зі зміною клімату, підводними будівельними роботами та інтенсивним судноплавством, а підтримка діалогу між державними органами, науковою спільнотою та приватним сектором сприяє формуванню стійких стратегій управління підводною спадщиною. Співпрацюючи у рамках 2001 UNESCO Convention у межах своїх регіонів (відповідно до ст. 6), залучені держави очікувано зміцнюватимуть правову та організаційну базу захисту підводного культурного надбання на регіональному рівні, а відповідні наукові партнерства сприятимуть популяризації підводної культурної спадщини через розвиток туризму та освітніх програм. У довгостроковій перспективі регіональна співпраця зміцнить культурну ідентичність та взаєморозуміння між народами, поєднуючи їх навколо спільної історії і традицій, сприятиме охороні підводних артефактів.

Наступним питанням, на яке необхідно звернути увагу, стосується набору інструментів публічного адміністрування режиму підводної культурної спадщини. Таке адміністрування є прикладом «широкого» підходу до нього як системи різноманітних за правовою природою та ступенем імперативності керуючих впливів. У його межах виокремлюються відповідні рівні правового регулювання та специфічні інституційні механізми реалізації. Зважаючи на те, що правовий режим підводної культурної спадщини є комплексним та охоплює значну кількість режимів діяльності, пов'язаної з нею, а міжнародні організації та держави впливають на її здійснення у просторах поза межами підсудових акваторій та формують необхідний організаційно-правовий базис для нижчих рівнів – регіонального та національного, основними формами та методами (інструментами) цього рівня адміністрування, передбаченими 2001 UNESCO Convention, є участь держав у встановленні та підтриманні режиму підводної

культурної спадщини, координації спільних дій за допомогою переконання (при проведенні нарад та консультацій, обміні інформацією тощо), заохочення (до участі у нарадах, обговореннях тощо), а також примусу у поєднанні переконанням (при врегулюванні спорів та наданні документів про приєднання до міжнародних угод). Подібні набори інструментів публічного адміністрування режиму підводного культурного надбання демонструють й регіональні угоди, й національне законодавство, що поєднують як «зовнішні», так й «внутрішні» форми публічного адміністрування у відповідних сферах, притаманні функціонуванню сформованих керуючих суб'єктів, а використовуваними методами охоплюють переконання, заохочення та примус, демонстрований нормами про підсилення заходів з охорони навколишнього середовища.

У цілому, на теперішній час, система публічного адміністрування режиму підводної культурної спадщини має урахувати наступні її наукові «виміри»: а) технічний та технологічний, що забезпечує розробку нових технологій глибоководного доступу, сканування, документування тощо; б) екологічний, що урахує роль підводної культурної спадщини у забрудненні середовища або створенні корисного штучного рифу; с) соціальний та етичний, що передбачають зв'язки підводної культурної спадщини з місцевими цінностями та наративами, або втратами людей різних національностей та народностей; d) юрисдикційний, що охоплює аналіз нормативної бази, присвяченої підводній культурній спадщині; e) інтереси сторін щодо підводної культурної спадщини, різне її розуміння та багатозначність як самої спадщини, так й довкілля, де її розташовано разом з їх здатністю впливати на процеси прийняття рішень щодо управління підводним культурним надбанням, а також f) потенціальну можливість виникнення спорів [25], наприклад, між потребами туризму і релігійним використанням певного місця або між місцевими та глобальними перспективами [26] й g) просторове планування та інтегрований розвиток прибережних територій з прагненням досягнення Цілей сталого розвитку ООН.

Отже, за певних відмінностей, механізм усіх рівнів публічного адміністрування передбачає наявність системи органів та правового базису їх діяльності, а зважаючи на «широкий» підхід до категорії «публічне адміністрування», до системи таких органів належать національні та наднаціональні інституції. Характер, межі та варіативність їх впливу на відносини та явища визначається внутрішнім законодавством, міжнародними угодами, статутними документами і об'єктивно передбачає не лише імперативний компонент, а й координаційний (узгоджувальний), що проявляється у поєднанні зусиль у сфері вироблення правових та інших обов'язкових і стандартних норм, а також кращих практик і підходів до їх реалізації. Таким чином, удосконалення механізму публічного адміністрування режиму підводної культурної спадщини передбачає як зміни його правового базису, так й управлінських підходів до його формування та підтримання. Напрямки, за якими може бути сформовано пропозиції щодо оновлення та підвищення ефективності такого механізму, можуть бути класифіковані на нормотворчі, інституційні та інноваційні, сфокусовані на впровадженні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, охороні навколишнього середовища та досягненні Цілей сталого розвитку ООН. Диференціація цих напрямів є, переважно, умовною, адже вони є пов'язаними та, за умов реалізації, зумовлюватимуть взаємні перетворення.

Нормотворчий напрямок спрямовано на формування комплексної нормативної бази для підтримання режиму підводної культурної спадщини. Вона охоплює міжнародний та національний складники, в яких виокремлюються усесвітній та регіональний, і загальнодержавний та місцевий рівні відповідно. Так, на міжнародному рівні, з метою удосконалення норм 2001 UNESCO Convention можливим є визначення того, що саме є згаданим у ст. 1 «природним оточенням» об'єктів, споруд, будинків, артефактів, людських останків, суден, літальних апаратів тощо, а також формулювання ступеня їх пов'язаності, що позначена словами «разом із» наступним чином: «... і) об'єкти, споруди,

будинки, артефакти й людські останки разом з нерозривно пов'язаним з ними археологічним, геологічним та екологічним оточенням; ii) судна, літальні апарати, інші транспортні засоби чи будь-які їхні частини, їхній вантаж або інший вміст, разом із нерозривно пов'язаним з ними археологічним, геологічним та екологічним оточенням;...».

За умов відсутності в угодах щодо річкових та інших прісноводних акваторій норм про підводну культурну спадщину та малоймовірності укладання спеціальної угоди щодо неї (особливо з урахуванням ст. 28 2001 UNESCO Convention), можливим є додання окремої статті або змін до існуючих статей, що стосуватимуться захисту підводного культурного надбання. Загальні конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992 р. та 1997 р. також можуть бути доповнені нормами про важливість охорони підводної культурної спадщини відповідно до стандартів 2001 UNESCO Convention.

Регіональний рівень співробітництва, ураховуючи складені тенденції регулювання режиму підводної культурної спадщини, невдалий досвід схвалення європейського договору щодо неї, а також набуття чинності 2001 UNESCO Convention, свідчить про відсутність настійної зацікавленості у розробці таких договорів у рамках окремих водних басейнів. Така необхідність долається приєднанням країн до 2001 UNESCO Convention та формуванням національних підходів до регулювання режиму підводного культурного надбання. Тому для акцентування уваги на важливості охорони та збереження об'єктів підводного культурного надбання до уже діючих угод під час їх можливої модернізації є бажаним внесення норми про принциповість охорони та захисту таких об'єктів, базованій на 2001 UNESCO Convention, інших нормах міжнародного права, двосторонніх угодах та складеній успішній практиці реалізованих дослідницьких проєктів, зокрема з міжнародною участю. Але за потреби встановлення посиленних, у порівнянні з 2001 UNESCO Convention, стандартів та процедур охорони підводної культурної

спадщини у певному регіоні, укладання таких угод є закономірним і, безумовно, бажаним, що передбачено ст. 6 2001 UNESCO Convention. А особливим чином це стосується зон, що перебувають поза межами дії юрисдикції прибережних держав та у т.зв. «сірих зонах», виникнення яких пов'язано з не вирішеними територіальними спорами та воєнними діями. Крім того, подібні норми можуть додаватися до міждержавних угод або внутрішнього законодавства про функціонування тимчасових або постійних морських коридорів, про морські охоронювані райони, частиною яких можуть ставати підводні музеї, експозиції та парки.

На рівні внутрішнього українського законодавства має бути оновлено галузеве законодавство через виокремлення крім морських меморіалів також інших форм управління підводною культурною спадщиною, додання до довгострокових документів стратегічного планування розвитку морської діяльності норм про важливість та необхідність її охорони. Крім того, підлягають розробці підзаконні нормативно-правові акти, якими буде визначено: перелік об'єктів підводної культурної спадщини зі статусом морського меморіалу; порядок дослідження археологічних та історичних об'єктів культурної спадщини у внутрішніх водах, прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні України; порядок створення та функціонування підводних музеїв та експозицій, підводних парків та інших форм управління об'єктами підводної культурної спадщини, а також порядок відшкодування шкоди та повернення неправомірно вилучених цінностей. Зазначені зміни та доповнення сприятимуть формуванню законодавства про підводну культурну спадщину в Україні та створять базис для його подальшого розвитку. Вони також актуалізують пам'яткоохоронну сферу у фокусі модернізації морського та портового законодавства, а також правових засад використання внутрішніх водних шляхів, що, як уявляється, прискорить впровадження інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій та цифровізації у цій сфері із запозиченням європейських та інших прогресивних практик і підходів.

На теперішній час головним органом у системі центральних органів виконавчої влади України, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах культури, відновлення та збереження національної пам'яті, мистецтв, охорони культурної спадщини, музейної справи, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, є Міністерство культури та стратегічних комунікацій України (далі – МКСК) (п. 1 Положення про Міністерство культури та стратегічних комунікацій України [27]). Необхідно відзначити, що на офіційному сайті МКСК [28] у розділі «Державний реєстр нерухомих пам'яток України» [29] міститься інформація про занесені до нього затоплені пам'ятки місцевого значення, зокрема: транспорт «Варна», Мисливець за підводними човнами «UJ-102» (КТ-40), Допоміжний крейсер «Буг», Транспорт «Жан-Жорес», Шаланда «Кара- Кермен» тощо (Автономна Республіка Крим) [30]. При цьому, на жаль, про окремий реєстр об'єктів підводної культурної спадщини, як морської, так й розташованої у прісноводних акваторіях, на сайті МКСК не зазначається, відсутній відповідний функціонал й у його Департаменту захисту та збереження культурної спадщини [31]. Цим зумовлено наступні пропозиції щодо додання до наразі закріплених наступних напрямів його роботи: встановлення стандартів досліджень підводної культурної спадщини та документування їх результатів відповідно до міжнародних стандартів та кращих практик; визначення у координації з іншими уповноваженими та зацікавленими суб'єктами доцільності створення морських меморіалів, підводних музеїв та експозицій, підводних парків та інших організаційних форм управління підводним культурним надбанням; інформаційна, навчальна, наукова, міжінституційна співпраця з уповноваженими та зацікавленими суб'єктами усередині країни та на міжнародному рівні з питань охорони та збереження підводної культурної спадщини, недопущення несанкціонованих розкопок, контрабанди та інших протиправних дій щодо її об'єктів; участь у міжнародних та регіональних інституційних формуваннях з питань охорони підводної культурної спадщини.

У рамках виокремленого третього напрямку – інноваційного – необхідно звернути увагу на формування цифрових рішень у сфері обробки даних про культурну спадщину з передбаченням спеціального розділу для її підводного компонента за прикладом розроблених в ЄС програмних продуктів: HEREIN [32] або Compendium of Cultural Policies and Trends [33]. Необхідно пригадати, що Центральний військово-морський музей України ще у 2018 р. повідомляв про завершення опрацювання Наукового реєстру підводної культурної спадщини України. Крім того, станом на 18.04.2017 р. до Реєстру включено 2041 пам'яток, серед яких наявні як морські, так й річкові [34]. Таким чином, на наше переконання, МКСК необхідно приділити більшої уваги такому реєстру та вжити заходів для його представлення на своєму сайті. Формування організаційно-правового базису для роботи такого реєстру може бути предметом різнорівневої взаємодії та поєднання зусиль різних суб'єктів, як державних, так й недержавних: громадських формувань, окремих волонтерів та дослідників тощо. Серед іншого, це може також стати предметом взаємодії з: а) Національною комісією України у справах UNESCO, створеною ще у 1996 р. [35], що є постійно діючим міжвідомчим органом при Міністерстві закордонних справ України для забезпечення участі України в діяльності UNESCO, виходячи з міжнародних зобов'язань України як її члена; б) Міжурядовою океанографічною комісією, щодо співпраці з якою відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 4.04.2024 р. №464 [36] створено Міжвідомчу комісію – консультативний орган, під керівництвом МОН та НАН України, що об'єднує ключові державні органи та наукові установи, які займаються дослідженням морів та океанографії [37]; с) Інститутом археології НАН України, зокрема відділом археології Криму та Північно-Західного Причорномор'я [38], наукові дослідження якого охоплюють широку хронологію, починаючи з археології кам'яного віку і до середньовіччя [39].

Крім того, необхідним є забезпечення доступності відомостей реєстру об'єктів підводної культурної спадщини, як мор-

ської, так й розташованої у прісноводних акваторіях; оприлюднення інформації про державну реєстрацію об'єктів культурної спадщини; взаємодії органів управління та сприяння охороні та збереженню підводної культурної спадщини усіх рівнів; механізмів сприйняття орієнтованих на цінності/людей, локально адаптованих, інтерактивних підходів к просторового планування, які найкращим чином відповідають та є сумісними з давніми традиціями регіонів щодо різноманіття та поваги прав людини, демократії та участі; можливостей залучення недержавних формувань (громадських організацій, міжнародних партнерств тощо) для організації дослідження підводного культурного надбання та розробки правових норм і керівництв, а також формування фінансових гарантій такої діяльності; впровадження сучасних технологій моніторингу, у т.ч. роботизованих систем фіксації та сканування.

Висновки і пропозиції. Таким чином, правовий режим підводної культурної спадщини характеризується наявністю стандартних складників: правового регулювання (міжнародного та національного), внутрішньодержавної та наддержавної інституційної системи для підтримання такого режиму, компоненти якої мають набори специфічних засобів впливу (інструментів) на діяльність, спрямовану на підводну культурну спадщину. До структури правового режиму підводної культурної спадщини також необхідно зарахувати: визначення поняття підводної культурної спадщини та діяльності, спрямованої на неї; порядок віднесення знайдених предметів до об'єктів підводної культурної спадщини; правовий статус та режим акваторій їх перебування, що отримує прояв у повноті дії суверенітету, суверенних прав та юрисдикції держав; визначення порядку діяльності, спрямованої на підводну культурну спадщину, та переліку заборонених дій і заходів впливу з метою їх недопущення, а також заходів відповідальності за їх учинення, необхідних контрольних та сервісних процедур; правовий статус суб'єктів (фізичних, юридичних осіб, суден), які здійснюють пошуки, дослідження та підняття знайдених історичних артефактів; режим між-

народної співпраці як щодо знайдених артефактів, так й щодо вироблення багатосторонніх угод і участі у дослідницьких проєктах. Цей режим, будучи комплексним та охоплюючи режими різних видів діяльності, не може розраховувати на сталість та остаточну визначеність, що пов'язано з динамічним оновленням підходів до морської діяльності та судноплавства внутрішніми водними шляхами, упродовження нових управлінських рішень у роботу портів, суден і транспортних сполучень у цілому, триваючою цифровою трансформацією, зближенням стандартів національних правових та управлінських систем. При цьому єдиною з'єднуючою ланкою усіх існуючих та майбутніх складників такого режиму є його мета – охорона та захист підводного культурного надбання, а також пошук найбільш ефективних методів її досягнення і зменшення негативних впливів антропогенної діяльності, факторів часу та природного руйнування на занурені у акваторіях історичні та культурні артефакти.

Список використаної літератури:

1. Конвенція про охорону підводної культурної спадщини, 2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c52#Text (дата звернення: 03.03.2025 р.).
2. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини, 2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text (дата звернення: 03.03.2025 р.).
3. Blake J. On Defining the Cultural Heritage. *The International and Comparative Law Quarterly*. 2000. Vol. 49(1). P. 61–85. <https://doi.org/10.1017/S002058930006396X>.
4. Prott L.V., O'Keefe P.J. "Cultural Heritage" or "Cultural Property"? *International Journal of Cultural Property*. 1992. Vol. 1(2). P. 307–320. <https://doi.org/10.1017/S094073919200033X>.
5. Митний кодекс України, 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 03.03.2025 р.).
6. Про музеї та музейну справу: Закон України від 29.06.1995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-вр#Text> (дата звернення: 3.03.2025 р.).
7. Про культуру: Закон України від 14.12.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: 03.03.2025 р.).
8. Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 1954. URL: <https://surl.li/rfebem> (дата звернення: 03.03.2025 р.).
9. Draft Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage, 1984. URL: <https://rm.coe.int/0900001680911ab3> (дата звернення: 03.03.2025 р.).
10. Frigo M. Cultural property v. cultural heritage: A "battle of concepts" in international law? *International Review of the Red Cross*. 2004. Vol. 86(854). <https://doi.org/10.1017/S1560775500180861>.
11. Convention on the Law of the Sea, 1982. URL: <https://surl.li/arztu> (дата звернення: 03.03.2025 р.).
12. Аверочкіна Т.В. Юрисдикція України в прибережних водах: адміністративно-правовий вимір. Одеса: Видав. дім «Гельветика», 2018. 466 с.
13. Конвенція про режим судноплавства на Дунаї, 1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_175#Text (дата звернення: 03.03.2025 р.).
14. Convention on cooperation for the protection and sustainable use of the river Danube, 1994. <https://faolex.fao.org/docs/pdf/mul17444.pdf> (дата звернення: 03.03.2025 р.).
15. Конвенція про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер, 1992. URL: <https://surl.li/snityu> (дата звернення: 03.03.2025 р.).
16. Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses, 1997. URL: <https://surl.li/ngzxkg> (дата звернення: 03.03.2025 р.).
17. Про ратифікацію Конвенції про охорону підводної культурної спадщини: Закон України від 20.09.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-16#Text> (дата звернення: 03.03.2025 р.).
18. Про внутрішній водний транспорт : Закон України від 03.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1054-20#Text> (дата звернення: 04.03.2025 р.).
19. Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text> (дата звернення: 04.03.2025 р.).
20. Конвенція про захист Чорного моря від забруднення, 1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_065#Text (дата звернення: 03.03.2025 р.).
21. Convention for the Protection of the Marine Environment and the Coastal Region of the Mediterranean and its Protocols. URL: <http://surl.li/mbdqh> (дата звернення: 03.03.2025 р.).

22. Protocol concerning specially protected areas and biological diversity in the Mediterranean, 1995. URL: <https://surl.li/iaafou> (дата звернення: 31.01.2025 р.).
23. Convention on the Protection of the Archaeological, Historical and Artistic Heritage of the American Nations, 1976. URL: <https://surl.li/mjdjtd> (дата звернення: 31.01.2025 р.).
24. European Convention on the protection of the archaeological heritage (revised), 1992. URL: <https://surl.li/esztgq> (дата звернення: 03.03.2025 р.).
25. Koutsi D., Stratigea A. Unburying Hidden Land and Maritime Cultural Potential of Small Islands in the Mediterranean for Tracking Heritage-Led Local Development Paths. *Heritage*. 2019. Vol. 2. P. 938–966. <https://doi.org/10.3390/heritage2010062>.
26. Kisić V. Governing Heritage Dissonance-Promises and Realities of Selected Cultural Policies. European Cultural Foundation: Belgrade, Serbia, 2013. 324 p. URL: <https://surl.li/amztqx> (дата звернення: 22.02.2025 р.).
27. Положення про Міністерство культури та стратегічних комунікацій України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 16.10.2019 № 885. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/885-2019-п#n10> (дата звернення: 03.03.2025 р.).
28. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. URL: <https://mcsc.gov.ua> (дата звернення: 04.02.2025 р.).
29. Державний реєстр нерухомих пам'яток України. URL: <https://surl.li/mkvhqd> (дата звернення: 04.02.2025 р.).
30. Реєстр пам'яток місцевого значення. Автономна Республіка Крим. URL: <https://surl.li/pxhwnp> (дата звернення: 04.02.2025 р.).
31. Департамент захисту та збереження культурної спадщини. Основні завдання. URL: <https://mcsc.gov.ua/team/> (дата звернення: 21.02.2025 р.).
32. Herein System. URL: <https://surl.li/mlezxb> (дата звернення: 18.02.2025 р.).
33. Compendium of Cultural Policies & Trends. URL: <https://surl.li/jugyqg> (дата звернення: 18.02.2025 р.).
34. Підводна культурна спадщина України. URL: https://nvimu.com.ua/novyny/view_fondu/231 (дата звернення: 04.02.2025 р.).
35. Питання Національної комісії України у справах ЮНЕСКО : Указ Президента України від 26.03.1996 № 212/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/212/96#Text> (дата звернення: 04.02.2025 р.).
36. Про утворення Міжвідомчої комісії : Наказ Міністерства освіти і науки України від 04.04.2024 № 464. URL: <https://surl.li/lfeilq> (дата звернення: 04.02.2025 р.).
37. Національна комісія України у справах ЮНЕСКО. URL: <https://surl.li/hpqnic> (дата звернення: 04.02.2025 р.).
38. Відділ археології Криму та Північно-Західного Причорномор'я. URL: <https://surl.li/vbrryp> (дата звернення: 21.02.2025 р.).
39. Напрями досліджень відділу археології Криму і Північно-Західного Причорномор'я. URL: <https://surl.li/bjnnpou> (дата звернення: 21.02.2025 р.).

Omelchenko A. Some issues of legal regime of underwater cultural heritage

The article is devoted to the development of doctrinal principles of the legal regime of underwater cultural heritage. The several aspects have been outlined, that form the theoretical basis of the concept of such a regime. They relate to the development of conceptual and categorical apparatus, the classification of objects of underwater cultural heritage, the regional cooperation and the sets of tools for its public administration. It has been noted that the improvement of the mechanism of public administration of the regime of underwater cultural heritage involves both changes in its legal basis and management approaches to its formation and maintenance. The main directions have been marked out, which proposals can be formed for updating and improving the efficiency of such a mechanism: rule-making, institutional and innovative, focused on the introduction of modern information and communication technologies, environmental protection and achievement of the UNO`s Sustainable Development Goals. The differentiation of these directions is mainly conditional, because they are bound up with and, under the conditions of implementation, will cause mutual transformations. The amendments and the additions were proposed to the Convention on the Protection of Underwater Cultural Heritage of 2001, the internal legislation of Ukraine and the functionality of the Department for the Protection and Preservation of Cultural Heritage of the Ministry of Culture and Strategic Communications of Ukraine. It has been noted that the regime of underwater cultural heritage is a complex,

covers the regimes of various activities and cannot count on constancy and final certainty. This is due to the renewal of the approaches to maritime activities and shipping, the new management decisions in the system of transport links, the digital transformation, the convergence of standards of national legal and management systems. The connecting link for the components of such a regime is the goal – the protection and the defence of the underwater cultural heritage and the search for the most effective methods of achieving it with a reduction in the negative effects of anthropogenic activity, time factors and natural destruction on historical and cultural artifacts immersed in the area of waters.

Key words: *cultural property, public administration, legal regulation, regime, maritime activities, underwater cultural property, public administration tools, regionalism, cooperation, digital transformation.*